

RADOVI

ZAVIČAJNOG MUZEJA – VISOKO

Zavičajni
muzej
Visoko

RADOVI ZAVIČAJNOG MUZEJA – VISOKO

Izdavač

JU Zavičajni muzej – Visoko

Glavna i odgovorna urednica

Đenana Ganić, prof.

Urednički savjet

doc. dr. Mehmed Kardaš, Mubera Pulo, dipl. orijent., Habiba Efendira-Čehić,
prof., Tarik Silajdžić, MA

Redakcija

prof. dr. Ibrahim Krzović (Filozofski fakultet, Sarajevo), dr. Aladin Husić (Orientalni institut, Sarajevo), prof. dr. Adnan Kaljanac (Filozofski fakultet, Sarajevo), doc. dr. Aiša Softić (Filozofski fakultet, Sarajevo), prof. dr. Esad Delibašić (Filozofski fakultet, Zenica), dr. Ramiza Smajić (Institut za historiju, Sarajevo), doc. dr. Haris Dervišević (Filozofski fakultet, Sarajevo), doc. dr. Amra Šaćić Beća (Filozofski fakultet, Sarajevo), dr. Enes Dedić (Institut za historiju, Sarajevo)

Međunarodna redakcija

doc. dr. Iva Kaić (Filozofski fakultet, Zagreb), dr. Angelina Raičković Savić (Arheološki institut, Beograd), dr. Slaviša Perić (Arheološki institut, Beograd)

Sekretar redakcije

Tarik Silajdžić, MA

ISSN 2712-1879 (print)

ISSN 2744-1377 (online)

<https://zavicajnimuzej.com/izdavackadjelatnost/>

SADRŽAJ

RIJEČ UREDNIKA.....	5
---------------------	---

ČLANCI

Adnan Kaljanac i Jesenko Hadžihasanović: Rezultati arheoloških istraživanja na lokalitetu Kundruci kod Visokog (prethodno saopštenje)	9
Tarik Silajdžić: Svibe – prilozi istraživanju rimske antike na području centralne Bosne.....	72
Đenana Ganić: Ubikacija, evidentiranje i rekognosciranje stećaka na području općine Visoko s procjenom stanja oštećenja / očuvanosti – III faza.....	109
Mustafa Uzunalić: Keramičke lule iz Zavičajnog muzeja u Visokom.....	124
Habiba Efendira-Čehić i Dženana Arnautović: Kolekcije fotografija, dopisnih karti i razglednica iz Fototeke Zavičajnog muzeja Visoko – Prilog proučavanju porodice Vojnović iz Visokog.....	139
Haris Dervišević: U ozračju ruhanijetskih harfova: kaligrafija šejha hafiza Zilke Žolje.....	180
Esad Delibašić: Odgovor na krizu muzeja: <i>nova muzeologija</i> i ekomuzej	194
Mubera Pulo: Orijentalna zbirka Zavičajnog muzeja u Visokom – Katalog dokumenata na arapskom jeziku	211

PRIKAZI

Srđan Rudiћ, <i>Bosanska vlastela u XV веку, Просопографска студија</i> , Историјски институт Београд, Посебна издања, књ. 75, Универзитет у Бањој Луци, Центар за напредне средњовековне студије, Едиција Фронтистерион, књ. 2, Београд – Бања Лука, 2021, str. 330.	247
Hana Younis, <i>Biti kadija u kršćanskom carstvu. Rad i osoblje šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini 1878.–1914.</i> , Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2021, str. 439.	252
<i>Visoko i okolina kroz historiju II: Osmanski period</i> , Grupa autora, Zavičajni muzej, Visoko, 2021, str. 360.	261
Amila Kasumović, <i>Zatočene: Žene u zatvorskom sustavu Bosne i Hercegovine 1878–1914</i> , Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021, str. 165.	267
Lidija Klepo i Jasmina Drugović, <i>Gradska biblioteka Visoko 1946–2016</i> , Visoko, 2021, str. 149.	272
Izložba <i>Priča o čovjeku: Omer Pobrić (1945–2010)</i>	275
Pregled najvažnijih aktivnosti Zavičajnog muzeja u Visokom za period 2020–2022. god.	278
Podaci o autorima	283

Mustafa Uzunalić

Keramičke lule iz Zavičajnog muzeja u Visokom

Apstrakt: U ovome radu obuhvaćene su osmanskodobne keramičke lule iz Etnografske zbirke Zavičajnog muzeja – Visoko. U zbirci su pohranjene četiri lule kojima se, na temelju tipološke klasifikacije, mogu pronaći analogije u lulama iz Novog Sada, Beograda, Dubrovnika i Temišvara. Najvjerovatnije pripadaju periodu 18. i 19. stoljeća. Lule potječu s arheoloških istraživanja lokaliteta Mili u Arnautovićima, zatim lokaliteta parka “Ravne 2” te su dva primjerka slučajni nalazi s teritorije općine Visoko. Lule će biti definirane tipološkim shemama po Robinsonu i Vladislav-Nikolayu, te će se pokušati reći nešto više o njihovom kontekstu pronalaska, ali i o konzumiranju duhana na prostoru Visočke nahije.

Ključne riječi: keramička lula, Visoko, duhan, burmut, tipologija, arheologija

Uvod

Keramičke lule pripadaju arheološkim nalazima čiji se naučni potencijal na području Bosne i Hercegovine i regije nikada nije iskoristio, pa je ova vrsta predmeta bila u istraživačkom smislu zanemarena. Noliko je razloga zašto su lule privukle pažnju arheologa. Jedan od njih je da su lule veoma podložne modnim utjecajima, a kada se to spoji s njihovim vrlo kratkim životnim vijekom, dobija se predmet koji precizno može pružiti dataciju konteksta u kojem se nalaze. Zatim, lule nose pečat majstora ili radionice te su izrađivane u različitim stilovima i različite kvalitete. Ovim karakteristikama se može otkriti nešto više o socijalnom statusu vlasnika lule, o tržištu iz kojeg se on snabdijevao,¹ ali i uveliko pomažu da se odredi njihovo porijeklo.

Prema posljednjim istraživanjima, prve lule mogu biti okvirno smještene u 8. st. pr. n. e., o čemu svjedoče one već otkrivene na prostoru današnje Argentine. Prema arheološkim istraživanjima bile su

¹Higgins 1997: 129.

od raznovrsnog materijala – drveta, gline, kosti i kamena – i neuobičajeno velikih dimenzija. Nalažene su zajedno s predmetima poput cijevi za udisanje i pločica za sječenje duhana te drugih halucinogenih biljaka.² Treba imati na umu da je konzumiranje duhana kroz lulu samo jedan od načina njihove upotrebe. Lule su se koristile i za konzumiranje brojnih drugih opijata.

Počeci upotrebe duhana vežu se za američki kontinent, tačnije Meksiko. Samu naviku pušenja duhana razvili su američki starosjedioci, vjerujući u njegova ljekovita svojstva, što je bio jedan od glavnih razloga prenošenja ove biljke na evropski kontinent.³ Francuski ambasador Jean Nicot, po kojem je ova biljka i dobila naziv *Nicotiana*, sjeme duhana šalje kraljici Caterini de' Medici, odakle se duhan dalje prenosi u Španiju, Englesku, zatim njemačke zemlje te u prvoj polovini 17. st. dopijeva i u Austriju i Mađarsku.⁴ Uprkos velikoj popularnosti konzumiranja duhana, u određenom momentu dolazi i do zabrana korištenja. To je u konačnici rezultiralo i posebnim zakonom o zabrani pušenja u Turskoj (1605), Rusiji (1634) i Njemačkoj (1661).⁵ Potpune zabrane konzumiranja duhana ukinute su već krajem 17. stoljeća. Nakon tog se proizvodnja duhana povećava te on doživljava veliku popularnost kako na Istoku tako i na Zapadu.⁶

Za izradu keramičkih lula koristila se fina i dobro pročišćena glina, koja se utiskivala u dvodijelni kalup spojen s nekoliko čepova i izrađen od mekšeg kamena, drveta⁷ ili metala. Dijelovi od kojih se lula sastoji imaju različite nazive: čašica, glava ili prostor za duhan; zatim kamišluk, tuljac, vrat ili čibuk; te greben, peta ili kobilica.⁸

² Schavelzon 2009: 5.

³ Milošević-Topić 2011: 298.

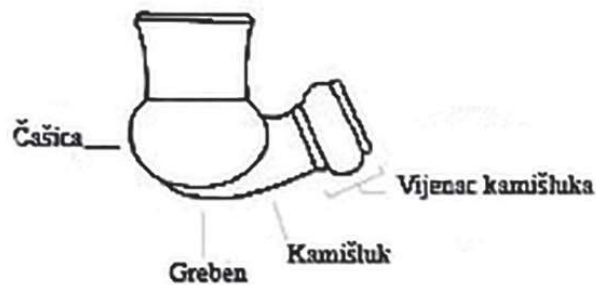
⁴ Križanac 2007: 19.

⁵ Brusić 1987: 474.

⁶ Ibidem.

⁷ Milošević-Topić 2011: 259.

⁸ U ovom radu bit će korišteni nazivi: čašica, greben i kamišluk.

Sl. 1. Prikaz lule s osnovnim dijelovima
(prema: Danys-Wyżgoł 2018: 192; uredio Mustafa Uzunalić)

Razvojni tipovi lula mogu se pratiti iz dva pravca, s istoka i sa zapada.⁹ Tako se formiraju dva osnovna tipa, *zapadni* i *istočni*, koji se još naziva *mediteranski* ili *turski*. Osnovna razlika između tih tipova je u veličini čašice i dužini kamišluka. Zapadni tip je imao malu čašicu i duži kamišluk, a istočni tip obratno, veliku čašicu i kratak kamišluk¹⁰ na koji se stavljao kamiš čija dužina na ovom tipu lula varira od 1 do čak 4 metra. Kamiš se izrađivao od drveta ili trske.¹¹ Istočni tip glinenih lula nastaje u 17. st., na prostoru nekadašnjeg Osmanskog Carstva, s najboljim radionicama na prostoru Bugarske (Sofija i Varna) i Turske, u Carigradu i Burgasu.¹²

Pribor za paljenje i čuvanje duhana za lule bio je obavezan dio opreme svakog pušača. Osim žara, koji se hvata mašicama, za paljenje duhana najčešće se koristio kremen, kresivo i trud.¹³ Za čuvanje duhana služile su kutije i tzv. duhankese koje su pušači nosili sa sobom. Duhankesa je vrećica na čijem je otvoru provučena traka za vezivanje. Kutije za čuvanje duhana pravljene su od drveta, keramike i metala.¹⁴

Proizvodni centri *istočnog* tipa su locirani na području Italije, Austro-Ugarske te Osmanskog Carstva. Ove lule su pravljene u dvodijelnom kalupu, ispočetka od bjelkaste ili svijetlosive gline, a kasnije sve češće od crvenkaste gline. Dekoracije su često bile ugravirane u kalupu, mada su i nakon vađenja iz kalupa dodavane druge. Ukrasni motivi su bili veoma raznovrsni – utiskivanje i urezivanje geometrijskih, floralnih i vegetabilnih motiva, glaziranje lule, pozlata, pa u kasnijim

⁹ Milošević-Topić 2011: 259.

¹⁰ Bekić 1999: 250.

¹¹ Gusar 2008: 137.

¹² Zejnilhodžić 2013: 168.

¹³ Vrsta gljive koja raste na hrastu i bukvi.

¹⁴ Гачић 2011: 58–59.

periodima i natpisi, kao i pečati radionice u kojoj je lula proizvedena.¹⁵ Najljepše lule obično nose pečat majstora koji je prvenstveno garant kvalitete i porijekla lule, izrađen u obliku minijaturnog monograma s arapskim slovima u okruglom ili ovalnom okviru.¹⁶

Duhan i lula u Bosni i Hercegovini

Prve precizne vijesti o pojavi duhana u Osmanskom Carstvu donosi historičar Ibrahim Pečevi oko 1640. godine. Pečevija iznosi tvrdnju da su duhan 1600/1601. god. donijeli "engleski nevjernici", koji su ga nudili "kao lijek protiv nekih bolesti vlage".¹⁷ Otprilike tri godine poslije, 1604. god., u Sofiji je osnovan esnaf proizvođača lula.¹⁸

Početak proizvodnje duhana u Bosni i Hercegovini bilježi se u 17. stoljeću. Duhan je u Hercegovinu donesen trgovačkim vezama Mletačke Republike i Osmanskog Carstva.¹⁹ Mogao se slobodno uzgajati za vlastite potrebe, ali za trgovinu se morala imati dozvola za sadnju. Osmanska vlast uvodi monopol 1875. god., ali bez većeg djelovanja zbog zaposjedanja Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske već 1878. godine. U to vrijeme nije bilo organizirane prerade duhana. Postojali su obrtnici koji su rezali duhan ručno na tzv. havanu, a zvali su se havandžije. Prodajom takvog rezanog duhana bavile su se tutundžije, a takav rezani duhan prodavao se u posebnim trgovinama. U Sarajevu je 1880. god. bilo 68 takvih duhandžinica. Na takve obrte kao i na izvoz duhana država je ubirala porez.²⁰

Još iz vremena osmanske uprave zna se da su Travnik i Sarajevo imali svoje tutundžije (proizvođače i rezače duhana), đumrukčije (jedan duhanski đumrukdžija za kojeg se zna je Ibrahim-aga, sin Alije, iz Osmanbegove mahale, živio 1786. god.²¹), luledžije (jedini poznati travnički luledžija je Osman paša, živio 1788. god.²²) i čibukčije (čibukčija Salih je 1855. god. imao svoj dućan u bezistanu vezira Meh-

¹⁵ Šljivo-Efendić 2021: 20.

¹⁶ Stančeva 1975/78: 136.

¹⁷ Фотић 2005: 268.

¹⁸ Gusar 2008: 136.

¹⁹ Dundović 2019: 521.

²⁰ Ibidem.

²¹ Kreševljaković-Korkut 1961: 69.

²² Ibidem 70.

med-paše Kukavice).²³ Ali, osim duhana, koristio se i burmut, duhanski prah koji se konzumirao udisanjem kroz nos.²⁴

Narodna pjesma kaže da je u Bosni bio popularan kratki čibuk na luli, poznat kao *pajdak*, koji je bio i puno praktičniji od dugih. O tom kratkom kamišluku Kreševljaković je zabilježio sljedeće stihove:

*Krnje lule, čibuci pajdaci,
Po tome se poznaju Bošnjaci*²⁵

Proizvodnja lula na prostoru Bosanskog pašaluka još uvijek nije potvrđena arheološkim istraživanjima, iako brojni izvori spominju luledžije i zanate koji se vežu za konzumiranje duhana. Neki od izvora su Bašeskijin *Ljetopis*, popisni defteri iz Travnik, Sarajeva i Mostara, te se stoga može očekivati da su radionice postojale i u drugim zanatlijskim centrima.²⁶

Duhan i lula u Visokom

Kada govorimo o konzumiranju duhana u Visokom, valja navesti tekst koji je Franjo Murgić zabilježio na samom početku 20. st. od strane Ahmeta čauša Hudinovića i Halila Vranca:

Znam za dosta ljudi koji nisu nikada zapalili (pušili). Ne znam i ne pamtim zemana (vremena) kad se je počelo pušiti. Danas puši svako: djeca, žene, cure, momci, starci. Nema ni 20 godin kako su počele žene pušiti; ispočetka smo se srdili na žene što puše, a kad nam počеше prigovarati da mi po vani zidamo i pušimo a one da su uvijek kod kuće onda smo im pustili i nismo više branili. Danas popuše žene koliko i ljudi gotovo, ako ne i više. Danas imadu i kutije i nose ih sobom po sijelima, pa sve jedna drugu nude: "De zapali iz moje kutije", ili: "De promijeni iz moje kutije", pa zaduhane ko ljudi u kahvi.

Danas počmu pušiti od 16–18 godine, a kad mu je 20 godina, onda burgija na vas mah, na prahove. Duhan se savija u cigarćage, pa ih polovičica skoro zadije cigaru u cigarluk; neki puše i bez cigarluka. I na male zemlane lule se puši, koje se nataknu na čibuk. Ima lula i drvenih, pa su okovane trnećetom (lim), i te su male. – Lula ima dva dijela; veći dio zove

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem 345.

²⁵ Kreševljaković 1927: 51–52.

²⁶ Uzunalić 2021: 120.

se: lula, a mani: kamišluk. U kamišluk se zadjene čibuk. Tekućina koja nastaje pušenem zove se zifir, a neispušeni duhan pri dnu u luli što se istresa: koka.

Kad se osuši lišće, puše ga djeca, kao: grahovo, orahovo, leskovo, lipovo; – da behar (cvijeće) mjesto duhana puše nisam čuo.

Ko jako puši, može popušit na godinu dana i po dvadeset oka duhana, što na lulu, što da savija. Sredni pušač popuši do 10 oka, slabi pušač po 5 oka.

Šnofanac šnofaju, a zovu ga burmut, – nafija, – rapa. Onomu ko šnofa kažu da potprašuje, takovih nema ni 5: sami starci.²⁷

Drugi pisani izvor koji se tiče konzumiranja duhana u okolini Visokog navodi Midhat Šamić u svojoj studiji. On tu iznosi interesantan romantičarski opis grada putopisca Charlesa Pertusiera koji je kroz ove krajeve prošao početkom 19. stoljeća:

Voćke se uzdižu svuda unaokolo skromnog obitavališta porodica; tekuće vode natapaju ulice i doprinose još više njegovoj svježini; svaki kutak hladovine krije mnoštvo ptica, od kojih dopiru akcenti zadovoljstva: nikada njihov pjev ne prekida smrtonosno olovo.' A što se tiče stanovnika, oni su skromni: 'Bah i njegovi veseli zanosni nemaju pristupa na njihovim ćutljivim skupovima'; ako jedan drugome dođu u posjet, čine to zato 'da bi se naslađivali kafom iz Jemena; da bi njenu aromu pomiješali sa mirisima duhana i aloje...'²⁸

Danas se u Zavičajnom muzeju Visoko čuva kolekcija od četiri primjerka keramičkih lula iz osmanskog perioda.²⁹ Analogijom i tipološkim shemama ovi se primjerci lula smještaju u 18. i 19. st., a analogije pronalazimo u Novom Sadu,³⁰ Beogradu,³¹ Dubrovniku³² i Temišvaru.³³

Lula inventarnog broja 420 (Sl. 4) pronađena je 1977. god. prilikom revizionih arheoloških istraživanja srednjovjekovnog lokaliteta Mili u Arnautovićima, Visoko. Lulu je u muzej dostavio arheolog Pavao Anđelić, ali bez ikakvog preciznijeg arheološkog konteksta, upravo jer

²⁷ Frano Murgić 2004: 22–23.

²⁸ Šamić 1966: 251.

²⁹ U radu su korišteni podaci iz inventarne knjige Etnografske zbirke Zavičajnog muzeja Visoko.

³⁰ Гачић 2011: 74.

³¹ Bikić 2012: 5.

³² Milošević-Topić 2011: 315.

³³ Корецzny-Dincă 2012: 186.

pronađeni predmeti iz osmanskog perioda nisu bili naročito interesantni istraživačima.

Ta lula je izrađena od gline narančaste boje, dok su na površini vidljivi ostaci crvenkastog premaza. Kamišluk je poligonalne osnove s izbočenim vijencem. Greben obuhvata već dio dna čašice odakle se poligonalna čašica širi prema vani u obliku otvorenog cvijeta, po Robinsonovoj tipologiji³⁴ u oblik ljiljana. Donji dio čašice je ukrašen plastičnim horizontalnim grebenima, a u gornjem dijelu su vidljivi utisnuti romboidni ukrasi s četiri tačke u sebi. U unutrašnjem dijelu čašice su vidljivi tragovi gorenja. Po tipologiji Vladislava-Nikolaya³⁵ najbliža je tipu V, ali bez bližih sličnosti s nekim od podtipova.³⁶ Analogiju imamo u luli iz Petrovaradinske tvrđave.³⁷ Po tipologiji je datirana u 19. stoljeće.

Lula inventarnog broja 418 (Sl. 2) potječe s lokacije osnovne škole u Donjem Moštru. Pronašao ju je H. Šahinović prilikom otvorenja škole, u obližnjem šumarku.³⁸ U inventarnoj knjizi Zavičajnog muzeja pogrešno je zavedeno da je lula korištena za cigaru. Lula je izrađena od gline bjelkaste boje, ali su vidljivi tragovi crvenkastog premaza. Tipološki se ne može odrediti zbog lošeg stanja očuvanosti, ali se datiranjem može okvirno postaviti u 18–19. stoljeće.

Fragment lule inventarnog broja 419 (Sl. 3) narančaste je boje s tragovima sjajnog premaza. Nedostaje veći dio kamišluka i obod čašice. Kamišluk je imao valjkastu profilaciju a čašica je ukrašena vertikalnim brazdama koje se od grebena pružaju prema vrhu čašice. Analogije imamo u lulama iz Beograda,³⁹ Dubrovnika⁴⁰ i Temišvara,⁴¹ ali zbog lošeg stanja očuvanosti našeg primjerka te analogije se ne mogu sa sigurnošću potvrditi. Zbog stanja u kojem se nalazi lulu nije moguće sa sigurnošću tipološki odrediti, ali bi datacija po spomenutoj analogiji bila početak 18. stoljeća. Slučajni nalaz.

Lula inventarnog broja 741 (Sl. 1) izrađena je od gline narančaste boje, s crvenim premazom i glačane površine. Kamišluk je završen

³⁴ Robinson 1985: 152.

³⁵ Todorov-Markov 2010: 132.

³⁶ Bikić 2012: 7, lula 13.

³⁷ Gačić 2010: 123, lula 11.

³⁸ Etnografska zbirka, Inventarna knjiga, 418/79, 212.

³⁹ Bikić 2012: 5.

⁴⁰ Milošević-Topić 2011: 316.

⁴¹ Kopeczny-Dincă 2012: 186.

proširenim vijencem, sa tragom utisnutog točkića, a na sredini je ukrašen duplom urezanom linijom i motivom utisnutog točkića koji ga okružuju. Čašica lule je oštećena i zvonasto se širi prema vani, dok obod nije sačuvan. Na čašici su utisnuti ukrasni motivi u obliku sitnih krugova, a greben je oivičen trakom s urezanim cvjetnim motivima. S desne strane kamišluka nalazi se ovalni pečat s arapskim monogramom, koji je nažalost nečitljiv. Moguću analogiju nalazimo u Novom Sadu.⁴² Datacija je 18–19. stoljeće. Lula potječe s lokaliteta parka Ravne 2. Pronašla ju je 8. 3. 2019. god. arheologinja Amna Agić te donijela u Zavičajni muzej. Arheološki kontekst nalaza, korištena metodologija, tačna lokacija te cilj i namjera istraživanja nisu poznati. Po Robinsonovoj tipologiji spada u lule sa čašicom oblika ljiljana.

Bitno je napomenuti da se u blizini Visokog, u selu Lješevo, još uvijek održala tradicionalna lončarska djelatnost. Iako ova tradicija lončarske proizvodnje ne poznaje ili nije sačuvala u svom repertoaru keramičku lulu, interesantno je da lončari koriste istu vrstu bijele gline koju oni nazivaju *gnjila*, identičnu za izradu lula iz 17. stoljeća.⁴³

Na relativno kratkoj geografskoj udaljenosti, u selu Višnjica koje pripada Kiseljaku, lončari su još sredinom prošlog stoljeća u svojoj ponudi imali najmanje jedan tip lule. Te lule su premazivane tamno-crvenom bojom, dok su im ukrasni motivi bili rađeni utiskivanjem. Posljednji poznati lončar u Višnjici koji je izrađivao lule bio je Avdo Delić, a time se bavio i njegov otac Mujo.⁴⁴ Njihove dimenzije su bile: visina 3,30 cm, promjer čašice 3 cm, dužina kamišluka 2 cm, promjer kamišluka 1,50 cm.⁴⁵

Ovaj dragocjeni opis lule iz višnjičke radionice pruža osnovne podatke o lulama domaće provenijencije, ali je nedovoljno detaljan da bi ih se moglo razlikovati od lula sličnog ili istog tipa koje potiču iz drugih radionica, pa čak i drugih krajeva Osmanskog Carstva.

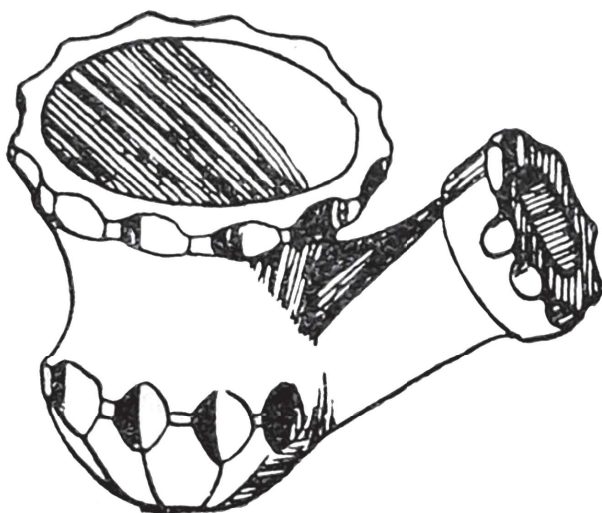
Skica lule (Sl. 2), također priložena u citiranom radu (Popović 1956), govori nešto više od samog opisa, s tim da se na njoj ne vide utisnuti motivi koje autor spominje. S druge strane, primjetni su urezani motivi na čašici te valjkasto izveden vijenac kamišluka s također urezanim motivima. Zbog slabog podudaranja skice s opisom

⁴² Гачић 2011: 74.

⁴³ Поповић 1956: 109.

⁴⁴ Ibidem 106.

⁴⁵ Ibidem 106.

Sl. 2. Prikaz skice lule
(prema Popović 1956: 107)

ovaj primjerak domaće lule treba uzeti s velikom dozom opreza, sve dok se uz pomoć novih izvora dilema ne riješi. Trenutno možemo pretpostaviti da je skica rađena bez svih detalja koje je lula na sebi sadržavala, a koji su bitni za njeno dalje istraživanje. Ono što jasno vidimo sa skice je to da lula po Robinsonovoj tipologiji pripada tipu s recipijentom u obliku ljiljana, što upućuje

na to da korištenje ovog oblika lule u Višnjici ne seže u prošlost dalje od 18. stoljeća.

* * *

Četiri primjerka lula iz Zavičajnog muzeja Visoko još uvijek nisu kontekstualizirana, iako najmanje jedna lula potječe s dokumentovanih arheoloških istraživanja. Ovo je primjer, s jedne strane, generalnog problema s predmetima iz osmanskodobnih stratigrafskih slojeva, koji su često poremećeni radovima iz kasnijeg perioda, dok je s druge pokazatelj koliko često se nedovoljno pažnje posvećivalo ovoj grani arheologije.

Datacijskom analizom obrađene lule su smještene u 18. i 19. stoljeće, period koji je obilježen burnim dešavanjima u Osmanskom Carstvu. Tipologija ovih lula ukazuje na to da u Bosanskom pašaluku, iako okarakterisanom kao provincija, uživaoci duhana koriste iste lule kao i u velikim centrima na Balkanu, ali i u samom srcu Osmanskog Carstva.

Ostaje nada da će se budućim arheološkim ali i arhivističkim istraživanjima ponuditi više podataka o ovoj problematici te da ćemo nešto više saznati i o lulama domaće provenijencije.

KATALOG

<p>Inv. br. 741</p> <p>Lokalitet: Park Ravne 2 Dimenzije: Dužina lule: 53 mm Promjer kamišluka: 15 mm Datacija: 18–19. st.</p>	 <p>Sl. 1.</p>
<p>Inv. br. 418</p> <p>Lokalitet: U blizini O. š. Mula Mustafa Bašeskija, Donje Moštre Dimenzije: Dužina: 37 mm Promjer kamišluka: 16 mm Datacija: 18–19. st.</p>	 <p>Sl. 2.</p>
<p>Inv. br. 419</p> <p>Lokalitet: Slučajni nalaz, nepoznato Dimenzije: Visina: 24 mm Dužina: 38 mm Datacija: početak 18. st.</p>	 <p>Sl. 3.</p>

Inv. br. 420

Lokalitet: Arnautovići, Mili

Dimenzije:

Dužina: 55 mm

Visina: 39 mm

Promjer kamišluka: 12 mm

Promjer čašice: 28 mm

Sl. 4.

Bibliografija

Izvori

Etnografska zbirka Zavičajnog muzeja – Visoko, kolekcija keramičkih lula za kamiš.

Literatura

Bekić, L. (1999): "Uvod u problematiku glinenih lula na području Hrvatske", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu XXXII-XXXIII/3*, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 249–279.

Bikić, V. (2012): "Tobacco Pipes from the Belgrade Fortress: Context and Chronology", *Journal of the Académie Internationale De La Pipe* 5, Académie Internationale de la Pipe, Llangollen, 1–8.

Brusić, Z. (1987): "Dio tereta s lađe iz 17. stoljeća potonule kod otoka Bisage u kornatskom arhipelagu", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 26, Književni krug Split i Konzervatorski odjel u Splitu, Split, 473–490.

Popović, Đ. C. (1956): "Lončarstvo u Bosni i Hercegovini I", *Glasnik Zemaljskog muzeja XI, Nova serija*, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo, 95–122.

Danys, K., Wyżgoł, M. (2018): "Smoking pipes from Old Dongola", u: *Dongola 2015–2016. Fieldwork, conservation and site Management* (ed. Godlewski W., Dzierzbicka D., Łajtar A.), University of Warsaw Press, 189–203.

Dundović D. (2019): "Duhan u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kroz povijest uzgoja i krijumčarenja", *Polic. sigur.* 28/4, Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Policijska akademija, Zagreb, 517–541.

Фотић, А. (2005): *Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба*, Clio, Beograd.

Gačić, D. (2010): "Pipes from Petrovaradin Fortress, Serbia, in the collection of Novi Sad City Museum", *Journal of the Académie Internationale de la Pipe* 3, Académie Internationale de la Pipe, Llangollen, 121–130.

Гачић, Д. (2011): "Луле из музејских збирки Србије", Каталог изложбе, Музеј града Новог Сада, Нови Сад.

- Gusar, K. (2008): "Arheološki nalazi keramičkih lula za duhan iz zbirke Narodnog muzeja u Zadru", *Prilozi instituta za arheologiju* 25, Institut za arheologiju, Zagreb, 135–154.
- Higgins, D. A. (1997): "The identification, analysis and interpretation of tobacco pipes from wrecks", u: *Artefacts from Wrecks: dated assemblages from the Later Middle Ages to the Industrial Revolution* (ed. Redknapp, M.), Oxbow Monograph 84, Oxbow Books, Oxford, 129–136.
- Kopeczny, Z., Dincă, R. (2012): "Tobacco Clay Pipes Discovered in the Historical Center of Timișoara", *Ziridava Studia Archaeologica* 26/1, Editura Mega Print SRL, Cluj-Napoca, 167–190.
- Kreševljaković, H., Korkut, D. M. (1961): *Travnik u prošlosti*, Print book, Travnik.
- Kreševljaković, H. (1927): *Sarajevska čaršija, njeni esnafi i obrti za osmanlijske uprave*, Narodna uzdanica, Zagreb, 15–58.
- Križanac, M. (2007): *Ars fumandi*, katalog izložbe, Muzej primenjene umetnosti, Beograd.
- Milošević, B., Topić, N. (2011): "Keramičke lule s lokaliteta Kula Gornji ugao u Dubrovniku", *Starohrvatska prosvjeta* III (38), Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 297–328.
- Murgić, F. (2004): *Visoko u Bosni, Narodni život i običaji*, JU "Zavičajni muzej" Visoko, Visoko.
- Robinson, R. Cw. (1985): "Tobacco pipes of Corinth and of the Athenian Agora", *Hesperia – The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* 54/2, The American School of Classical Studies at Athens, Athens, 149–203.
- Schavelzon, D. (2009): "National clay pipe summaries: Argentina", *Journal of the Académie Internationale de la Pipe* 2, Académie Internationale de la Pipe, Llangollen, 5–8.
- Stančeva, M. (1975): "O proizvodnji keramičkih lula u Bugarskoj", *Zbornik Muzeja primenjene umetnosti* 19–20, Muzej primenjene umetnosti, Beograd, 129–138.
- Šamić, M. (1966): *Francuski putnici u Bosni na pragu IX stoljeća*, Veselin Mašleša, Sarajevo.
- Šljivo, E., Efendić N. (2021): *Predah: kahva i duhan u bosanskohercegovačkoj kulturi i tradiciji*, Katalog izložbe, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo.
- Todorov, V., Markov, N. (2010): "Ottoman tobacco pipes from The National Museum of History in Sofia", *Journal of the Académie Internationale de la Pipe* 3, Académie Internationale de la Pipe, Llangollen, 131–140.

Uzunalić, M. (2021): "Keramičke lule iz zavičajne muzejske zbirke u Gračani", *Gračanički glasnik – Časopis za kulturnu historiju* 52/26, Monos, Gračanica, 119–128.

Zejnilihodžić, E. (2013): "Lule iz Novovjekovne zbirke Arheološkog muzeja Istre", *Histria archaeologica* 43/43, Arheološki muzej Istre, Pula, 163–191.

Popis priloga i slika u tekstu

Sl. 1. Prikaz lule s osnovnim dijelovima (Prema: Danys-Wyżgoł 2018: 192; uredio Mustafa Uzunalić)

Sl. 2. Prikaz skice lule (Prema: Popović 1956: 107)

Katalog

Sl. 1. Lula inv. br. 741 (Foto: Mustafa Uzunalić)

Sl. 2. Lula inv. br. 418 (Foto: Mustafa Uzunalić)

Sl. 3. Lula inv. br. 419 (Foto: Mustafa Uzunalić)

Sl. 4. Lula inv. br. 420 (Foto: Mustafa Uzunalić)

Summary

Ceramic pipes from the Regional Museum in Visoko

This paper deals with the collection of Ottoman ceramic pipes from the Regional Museum in Visoko, which contains a total of four pipes. We find analogies for these pipes in Novi Sad, Belgrade, Dubrovnik and Timisoara, and they can be dated to the 18th and 19th centuries. One of the samples comes from the archaeological excavations at the site of Mili in Arnautovići, led by Pavao Anđelić. The other two samples are stray finds from the area of the City of Visoko, and the last one comes from the site of the Park "Ravne 2". The pipes were processed according to Robinson's and Vladislav-Nikolay typological schemes. Today, these ceramic pipes are part of the rich Ethnographic collection of the Regional Museum in Visoko.